

INFLUENȚE SVEVO – JOYCE

Bogdan BALIȚA
(Universitatea de Vest din Timișoara)

bogdanbalita@yahoo.com

Svevo – Joyce: Influences

Aron Hector Schmitz/Ettore Schmitz/Italo Svevo, a 46-year-old man from Trieste, met, in 1907, at the Berlitz School in Trieste, a young, 25-year-old English teacher from Dublin, James Joyce. It would become a lifelong friendship, incorporating on many levels (biographical, social, intellectual) a great accumulation of mutual exchanges, culminating with the transformation of the real Svevo into the Joycean character, Bloom. On the other hand, the city of Trieste, as the geographical centre of the liaison between the two writers to be, is of great interest to us. The city (Dublin or Trieste) becomes itself a character in the literary work of both Joyce and Svevo. If Bloom's roots, as a character, can be traced (even if not entirely) to Italo Svevo, it can also be said that without James Joyce's constant encouragement, Ettore Schmitz would have never finished his central literary work, *The Conscience of Zeno*, and thus would have never become the well-known Triestine writer: Italo Svevo. The influences between them can therefore provide a fruitful starting point for a study in the field of comparative literature.

Keywords: *Italo Svevo; James Joyce; literary influences; the city of Trieste; Triestine literature*

În 1907, în Trieste, la Berlitz School, Aron Hector Schmitz/Ettore Schmitz/Italo Svevo (46 de ani) îl întâlnește pe tânărul (25 de ani) profesor de engleză James Joyce. Va fi o prietenie ce va dura pe parcursul întregii lor vieți. Relația cuprinde diverse niveluri, de la cel biografic la cel al raportării la teme sociale ale epocii, de la modelele intelectuale ale celor doi la influența psihanalizei. Ceva se transferă, bilateral, bidirecțional, între Joyce și Svevo, culminând cu transformarea lui Svevo în personaj joycean sau, mai corect, într-una dintre fațetele personajului Leopold Bloom. Pe de altă parte, orașul Trieste, ca punct geografic al apropierii celor doi, interesează prioritar. Orașul (fie Dublin, fie Trieste) este, la rândul său, un personaj în scrierile ambilor prozatori.

Este important să plecăm de la această „legătură” literară fortuită pentru că, aproape sigur, fără influența irlandezului, Svevo nu ar fi încercat să publice *Conștiința lui Zeno* iar astfel ar fi rămas un simplu funcționar cu aspirații literare.

Dar Svevo, în 1907, era deja la vârsta maturității. Născut în Trieste în 1861 într-o familie burgheză de origini mixte (tatăl evreu german, mama evreică italiană) se va forma în primă instanță în germană, studiind la Colegiul Segnitz din Bavaria, iar apoi, întors la Trieste, va urma Institutul Pasquale Revoltella, absolvind în domeniul comercial. Era felul său de a fi fidel cerințelor tradiției familiale, tatăl fiind un comerciant bine stabilit în atmosfera burgheză a orașului port Trieste. Din nefericire afacerile de familie merg din rău în mai rău, tatăl său nu reușește să mai mențină prosperitatea investițiilor, se aruncă în afaceri din ce în ce mai riscante, pierzându-și atât siguranța financiară cât și, cu atât mai tragic, sănătatea mintală. Tinerețea lui Schmitz va fi marcată de căderea tatălui său în crize de demență și de răspunderea de a deveni

cel care asigură supraviețuirea economică a familiei. Avea, de altfel, o familie numeroasă (unul dintre punctele comune cu Joyce).

Cel puțin până la trecerea în secolul al XX-lea evreul Schmitz nu-și simte în vreun fel etnia ca o povară. Va avea câteva experiențe neplăcute, mai ales în timpul stagiului militar în armata imperială. O întâmplare hilară poate arăta felul în care a fost tratat. Întors din armată Svevo le povestește prietenilor cum în timpul unui exercițiu de infanterie se cățara târâș în spatele unui baronaș austriac Gottwald care îi atrage atenția: „să nu te apropii prea tare că-mi vei mușca posteriorul!”, răspunsul lui Svevo venind acid: „Nu știi că noi evreeii nu mâncăm porc?”. (Furbank 1966: 34). Schimbul de replici nu a avut consecințe, ceea ce dovedește că în ciuda unor animozități antisemite prezente deja în spațiul austriac, la nivel instituțional discriminarea încă nu făcea victime. În Trieste idealul cosmopolit încă funcționa, permițând minorității (numerice – căci foarte reprezentative altfel în spațiul economic) ebraice libertăți la un nivel foarte rar întâlnit în alte părți ale Europei. Abia în anii premergători Primului Război Mondial atitudinea se va schimba. Iar regimul lui Mussolini va acutiza discriminarea și-l va face pe Svevo, un om de fapt ostil oricăror acute religioase, și cu siguranță un evreu nepracticant, să îi destăinuie, la bătrânețe, prietenului Sergio Solmi: „Nu rasa este cea care îl face pe evreu, este viața!” (Solmi 1929: 79).

Avem nevoie aici de o scurtă paranteză pentru a încerca să observăm schimbările produse chiar în anii de început de secol în societatea triestină. Dacă după secole de apartenență la Imperiul Habsburgic portul adriatic încerca să-și construiască o identitate aparte, bazată pe faptul că era considerat un port liber de taxe, o punte comercială a imperiului cu răsăritul, astfel incubându-se aici deja de la începutul anilor o mie opt sute o puternică clasă burgheză, este pentru că principalul criteriu al apartenenței nu era etnia, originea cetățenilor, ci, mai degrabă, succesul lor economic. Trieste devenise un pol de atracție atât pentru germanicii din Viena ce veneau pentru a-și dezvolta afacerile, cât și pentru investitori din diferite părți ale imperiului și nu numai. De asemenea slavii majoritari în *hinterlandul* orașului găseau în port oportunități de angajare. Era în acea perioadă un oraș asemănător cu ceea ce azi am putea denumi „un pol de dezvoltare” economică. Urmarea firească este și formarea unui pol cultural ce încearcă să definească și poate chiar să dezvolte o identitate aparte a orașului. Dialectul triestin, devenit o *lingua franca* pentru toate etniile conglomerate în zonă, este, bineînțeles un dialect al italienei. Aici găsim unul dintre punctele importante ale definirii identitare triestine. Pe de o parte apartenența la spațiul italian, pe de altă parte cea la spațiul imperial cu deschidere spre central europeanism. Dar, cel puțin până la începutul secolului 20, când spuneam că se ajunge într-un punct de cotitură, Triestul alege să nu favorizeze niciuna dintre influențe, alegând calea independenței, a individualității identitare, un fel de *nazione triestina*, bazată pe cetățenia iar nu pe etnia locuitorilor. Utopica, până la urmă, alegere va trebui abandonată, încetul cu încetul, mai ales după anul revoluționar 1848, când Viena decide să retragă statul de port liber Triestului. Această bruscă „centralizare” dictată, chiar dacă urmată de masive investiții compensatorii din partea Austriei, nu face decât să divizeze opiniile societății triestine. O parte consideră că e nevoie de scindarea de imperiu, alegând irendentismul italian și văzând viitorul provinciei Giulia alături de „țara mamă” Italia – bineînțeles că din această partidă făceau parte în principal etnicii italieni. De altă parte tabăra „cosmopolită” ce continua a vedea în Imperiul Austriac sursa primară de bunăstare economică și de libertăți pe criterii etnice. Totuși, până în 1914, dezbaterile rămân strict la nivel socio-cultural, fără a declanșa conflicte severe în interiorul comunității. În acest moment de dezbateri se plasează primele încercări ale lui Ettore Schmitz de a se afirma în spațiul cultural triestin. Iar aspectele acestea contextuale nu sunt deloc de neglijat.

Schmitz este exact pe aceeași falie identitară. Își va italianiza numele evreiesc din Aron în Ettore Schmitz, în viața privată, iar în cea literară va alege un pseudonim care să prezinte tocmai bi-culturalitatea sa: Italo Svevo (tradus fiind „Șvabul Italian”). Academic s-a format preponderent în spațiul mitteleuropean, în germană, dar aspirațiile sale tind către cultura italiană. Este atras de Schopenhauer, Nietzsche sau Ibsen, dar își dorește să devină un scriitor de limbă italiană, să aparțină literaturii italiene. Prin filonul nordic ajunge spre modernitatea literară europeană, prin aspirații tinde spre tradiția înaltă, chiar spre moștenirea renașcentistă italiană. Mult timp va considera că limba sa triestină este doar un dialect barbar al italianei, la fel și scrierile sale le va percepe inferioare purității formale atât de apreciată în literatura peninsulară a epocii. Eșecul primelor două romane ale sale dă notă tocmai de aceste „complexe” de inferioritate. O liniște necruțătoare se așterne din partea criticii „mainstream” italiene ce-l va face să exclame: „Nu înțeleg această incomprehensiune. Înseamnă că lumea nu înțelege. Trebuie să scrii, ce nu trebuie să faci este să publici.” (Veneziani Svevo 1990: 114). Precum am remarcat literatura sa nu-și poate face loc în spațiul italian și din cauza limbii sale tributare dialectului local. Dar mai există o explicație, mult mai importantă pe termen lung.

Prin accesul său la cultura central europeană, în principal la cea vieneză, Svevo este fascinat de tânăr și de lucrările lui Sigmund Freud. Legăturile lui Freud cu orașul Trieste sunt bine cunoscute. În 1876 primește o bursă de cercetare de la Institutul de anatomie comparativă al Universității din Viena, tocmai în orașul adriatic, pentru a descoperi cum se înmulțesc țiparii. Anecdotic Stanley Price descrie experiența: „At yet, no one had been able to locate the eel’s reproductive organs. Freud experienced the bora as he dissected four hundred eels – without solving the mystery. After three months, he returned to Vienna, depressed as well as frustrated. It was shortly after his insoluble problem with the eels that he made his decision to specialise in the more tangible mysteries of the human mind.” (Price 2016: 18). Celebrul vânt *bora*, ce lovește țărmul triestin dinspre Adriatică îi provocase deja un reumatism lui Stendhal și poate fi considerat un factor important în „depresia triestină” ce făcea ca mult timp orașul să fie considerat capitala europeană a sinuciderilor. Dacă pentru Freud experiența sus-menționată provoacă doar o depresie, sau chiar, cumulată cu „misterul populației la țipari” îi redefineste interesul cercetărilor către psihanaliză este greu de susținut cu tărie. În orice caz cei doi termeni – depresia și sexul – vor deveni centrali. Lăsând anecdotică de-o parte, este cert că influența lui Freud, precum și cea a lui Weininger asupra vieții culturale a orașului este semnificativă (Mihăieș 2016: 85-88).

Svevo nu face excepție și va traduce chiar *Interpretarea viselor*, mai târziu, în perioada Primului Război Mondial. Dar interesul său asupra psihanalizei este mult mai vechi. Al doilea său roman, *Senilità*, deja poate fi considerat o auto-psihanalizare. De fapt, pentru autor, viața sa este împărțită între a fi un mic burghez cu toate obligațiile sociale ce decurg de aici și nevoia sa de a scrie. În psihanaliză găsește o bună metodă de sondare a propriei conștiințe (iar *Conștiința lui Zeno* vor fi culmea acestei abordări – titlul original italian este *La coscienza di Zeno*) dar nu va accepta niciodată psihanaliza ca viziune totalizatoare asupra vieții. Vom avea nevoie de o nouă paranteză biografică pentru a o putea dezvolta.

După ce afacerile familiei Schmitz în domeniul sticlăriei se dezintegrează, mai ales din cauza tatălui lui Ettore din ce în ce mai bolnav de demență, acesta se vede obligat să accepte o slujbă de funcționar la o reprezentanță a băncii vieneze Union. Pe de altă parte, fratele său mai mic, Elio, cel care era cititorul și criticul său de încredere, ținând de altfel un jurnal al întreprinderilor literare ale tânărului Svevo, va descoperi că suferă de boala Bright, iar în 1884, puțin trecut de 20 de ani, va muri. Acest eveniment îl va face pe Svevo să se simtă cu atât mai

apăsat de munca sa funcționarească. Și pentru a satisface post-mortem idealurile cu care îl îmbrăcase fratele său, se apucă să scrie primul său roman în 1887. Personajul Alfonso Nitti, cu clare reminiscențe din biografia autorului, este un funcționar de bancă, ce-și dorește să fie scriitor și să-și găsească o iubită. Punctual, Nitti visează pe de-o parte că salvează singur banca de la un mare dezastru financiar, că devine un faimos scriitor și că seduce fiica șefului băncii. Nu va reuși în toate, doar în ce privește seducția. Apoi, auto-analizându-și viața ia decizia să o părăsească pe fiica abia cucerită, să-și doneze toată averea și să se sinucidă. Este un roman despre renunțări, despre inadaptabilitate socială, dar și o reflecție a stării psihice a autorului din acea perioadă. Își va denumi inițial romanul *L'inedito (Nepublicatul)*. Titlul este premonitoriu pentru că va fi refuzat de o editura milaneză (tocmai din cauza titlului!). Îl va schimba în: *Una vita*, dar tot fără succes. Abia în 1892 va reuși să-l publice pe speze proprii în Triest. Critica literară italiană îl va ignora complet – doar o mențiune ce va găsi limbajul triestin al cărții ca ne-elegant și-l va convinge pe autor că „nu există o mai mare unanimitate decât unanimitatea tăcerii.” (Veneziani Svevo 1990: 35).

Singura consolare culturală va fi fost să publice în *L'Indipendente*, un ziar triestin cu filiații puternic iredentiste italiene, articole despre autorii pe care îi admira: Zola, Schopenhauer, Wagner, Heine, dar și narațiuni despre propriile sale obsesii precum fumatul sau mai degrabă lăsatul de fumat. Colaborarea cu acest ziar va deveni brusc una mult mai puternică în 1889, când mare parte dintre redactori sunt arestați în urma unui protest împotriva guvernului de la Viena, iar editarea va rămâne în grija unor voluntari, printre cei mai ambițioși fiind chiar Svevo. Își va împărți ziua între redacție și bancă. Așa se va împrieteni cu Silvio Benco, mult mai tânăr dar foarte educat, cu un spirit renescentist și foarte pasionat de artă. El va scrie prefața la *Conștiința lui Zeno*, devenit între timp unul dintre cei mai remarcați intelectuali triestini. Un alt prieten din această perioadă este pictorul Umberto Veruda. Revoluționar și boem de profesie „părea fericit să *épater les bourgeois* în timp ce era angajat să le facă portretele.” (Price 2016: 29). El va reprezenta pentru Svevo idealul artistului nepăsător față de constrângerile sociale, un ideal pe care scriitorul nu-l va atinge decât, poate, spre sfârșitul vieții. Veruda va deveni personaj episodic în *Zeno* și din biografia sa romancierul va prelua un episod dramatic...

Tot în acea perioadă Svevo va avea câteva aventuri amoroase, dintre care două sunt importante simbolic. Cea dintâi curtată era o catolică, Giulia Babersi, al cărei tată, aflând că Ettore era evreu, îi interzice acesteia să-l mai vadă. Alături de episodul din stagiul militar acest episod trebuie să-i fi amintit că totuși exista marginalizarea evreilor. Dar aventura ce avea să lase urme literare directe va fi cea cu Giusseppina Zergol, o frumusețe celebră în oraș chiar dacă nu făcea parte din elita burgheză, ci era mai degrabă dintr-o familie de muncitori. Svevo o va asemăna lui Carmen din opera lui Bizet, cu atât mai mult cu cât va fi la fel de trădat precum Don José. Ea se va transforma în personajul Angiolina din cel de-al doilea roman svevian: *Senilità*. De remarcat este faptul că romanul se scria în curs ce aventura evolua. Svevo obișnuia să-i citească amantei din paginile scrise încercând să o facă să conștientizeze felul în care se comportă – „o forma bizară de psihanaliză literară” (Price 2016: 50). Un nou roman inspirat autobiografic, un nou insucces pe piața literară. Va fi publicat în episoade în *L'Indipendente* în vara lui 1898, apoi pe propriile speze la editura Ettore Vram din Trieste. Vor trece 21 de ani până se va apuca să scrie un nou roman, iar până la publicarea sa 25 de ani. Dar pentru ca aceasta să se întâmple a fost nevoie de întâlnirea cu James Joyce.

Revenim la încercarea de a afla care ar fi cealaltă explicație a lipsei de succes literar al lui Svevo. După destul de ampla paranteză anterioară putem observa că scriitura lui Svevo este strict legată de o autoanaliză, de translatarea propriei biografii în literatură. Iar metoda este una ce

poate fi apropiată de psihanaliza freudiană. Problemele cotidiene ale autorului sunt refulate în scris. Nu trebuie totuși să exagerăm în afirmarea identității dintre cele două metode, în primul rând din cauza domeniilor ce diferă. Dar cu siguranță Svevo este primul ce aduce în literatura italiană un astfel de exercițiu. Iar Italia literară nu era deloc pregătită, cu atât mai mult dacă acesta vine din partea unui triestin, adică aproape străin. Joyce va fi primul ce va recunoaște calitatea scrisului lui Svevo, ce va face tot posibilul să-l convingă să-și publice ce de-al treilea roman. Poate și pentru că se considera confrate cu italianul în a folosi pentru prima dată ceea ce el numea „fluxul conștiinței” (tehnică cu care intrase pentru prima dată în contact în gara din Paris cumpărând romanul avangardist *Les Lauriers sont coupés* de Edouard Dujardin) într-o literatură de o anumită limbă – engleză, respectiv italiană.

Dar pentru ca întâlnirea dintre cei doi scriitori să poată avea loc trebuiau să mai se întâmple câteva evenimente în viața lui Svevo. După dezamăgirea relației cu Giusseppina Zergol, la 35 de ani, în 1895, Ettore Schmitz se căsătorește cu verișoara sa îndepărtată, pe care o cunoștea din familie de mică, Livia Veneziani. Familia Veneziani făcea parte din bogata burghezie triestină, cu origini pe jumătate evreiești, cu toate că iudaismul nu era nici practicat, nici evidențiat. Mama Liviei, Olga Veneziani, născută Moravia, nu-l acceptă pentru început din cauza vârstei. Svevo era cu 13 ani mai în vârstă decât Livia, iar în familie mai existau alte trei fete de măritat. Episodul, comic de altfel, va apărea mai târziu într-un capitol din *Zeno, Povestea căsătoriei mele*. Căsătoria va fi una strict legală pentru început, Livia fiind catolică. Doar mai târziu, la nașterea fiicei lor Letizia, punându-se problema botezului, Ettore va accepta să se convertească la catolicism și vor oficia cununia religioasă.

Afacerile familiei erau în domeniul vopselelor chimice unde dețineau un patent foarte valoros al compoziției unei vopsele pentru nave maritime ce proteja coca de depuneri, alge și rugină. Compoziția era un secret al familiei, iar producția se făcea la fabrica din Servola, lângă Trieste, tot acolo aflându-se și impunătoarea Vila Veneziani. Încetul cu încetul ginerele câștigă încrederea familiei și este acceptat să lucreze în companie. Gândurile de a mai fi scriitor erau tot mai îndepărtate. Dar asta nu însemna că nu mai scria deloc. Păstrase legătura cu *L'indipendente* și continua să publice articole. Colaborează și cu *Il Piccolo* unde publică diverse scurte creații cvasi-literare. Pe de altă parte fragmente din ceea ce scria pe lângă activitatea sa în firma familiei, fragmente ce înregistrau aproape diaristic anumite întâmplări vor deveni materia primă a viitorului roman. Svevo nu se oprise din scris, doar că nu se mai gândea la publicare.

Devenit deja un personaj important în conducerea firmei de vopsele, Svevo va fi cel trimis să încheie un contract avantajos financiar cu Amiralitatea britanică pentru a furniza vopsea pentru întreaga flotă militară a Imperiului Britanic – cea mai mare din lume la acea oră. Acest contract va necesita deschiderea unei fabrici în vecinătatea Londrei. Astfel, Svevo va fi nevoit să petreacă din ce în ce mai mult timp în Anglia și, bineînțeles să-și perfecționeze engleza. Iar în 1907, când Joyce ajunge profesor de engleză la Trieste, întâlnirea lor părea deja programată de un destin migălos construit anterior.

Joyce și Svevo se întâlnesc la lecțiile de engleză dar foarte curând și în afara lor. Afinitățile literare, de la Zola la Ibsen, interesul irlandezului de a sonda evreitatea, mai ales în vederea construirii personajului Bloom, muzica, nu vom ști niciodată toate subiectele de discuție ale celor doi în lungile plimbări pe malul Adriaticii, încovoiați de *bora*. Poate că Svevo este cel ce îi prezintă pentru prima dată serios teoriile lui Freud, poate ca Joyce citindu-i primele două romane îl recunoaște primul pe scriitorul Svevo și-l încurajează să scrie *Zeno*. Probabil că toate acestea. Avem un fragment din *Ulise* ce se referă la discuțiile dintre Stephen Dedalus și Leopold Bloom când în sfârșit se întâlnesc.

Of what did the duumvirate deliberate during their itinerary?

Music, literature, Ireland, Dublin, Paris, friendship, woman, prostitution, diet, the influence of gaslight or the light of arc and glowlamps on the growth of adjoining paraheliotropic trees, exposed Corporation emergency dustbuckets, the Roman Catholic Church, ecclesiastical celibacy, the Irish nation, Jesuit education, careers, the study of medicine, the past day, the maleficent influence of pre-Sabbath, the Stephen's collapse (Joyce 2010: 572-573).

Adică aproape despre toate ce aveau în comun. Și dacă ar fi să enumerăm doar pe scurt câteva elemente comune poate că găsim de unde provine atracția reciprocă: - au familii numeroase care le creează probleme și responsabilități; - tații ambilor sunt departe de a fi modele, unul alcoolic, celălalt suferind de demență, dar ambii risipitori și aducându-și familiile în pragul falimentului; - au câte un frate mai mic ce se interesează de scrisul lor și țin jurnale despre evoluția creației fraților mai mari, Stanislaus respectiv Elio; - se căsătoresc la scurt timp după ce le mor mamele, dar nu cu vreo figură maternă, ci mai degrabă juvenilă, dar, important, cu o frumoasă podoabă capilară; - sunt dependenți, unul de alcool, celălalt de fumat; - încep prin a încerca să scrie piese de teatru, chiar debutează cu cronici dramatice; - ironia, satira; - autobiograficul distilat în literatură este preponderent în romanele lor, sau, sunt, literaturizați, propriile personaje.

Cu siguranță aprecierea reciprocă construiește o prietenie ce va dăinui până la moartea lui Svevo. Probabil că Joyce a „împrumutat” mai mult de la Svevo (și aici nu la bani ne referim, chiar dacă Joyce cu siguranță a fost un bun împrumutat și Svevo un bun împrumutător) doar gândindu-ne în ce măsură și-a construit personajul pe baza evreului triestin. Reciproc, irlandezul este cel care depune toate eforturile după publicarea lui *Zeno* în 1923 la Bologna să-l expună criticii franceze deschizând astfel calea spre succesul literar al operei.

În 1928, deja recunoscut în plan literar Svevo moare în urma unui accident de mașină, dar nu din cauza rănilor, superficiale, ci a unui stop cardiac. Romanul *Conștiința lui Zeno* rămâne prima incursiune a psihanalizei în spațiul literar de limbă italiană, dar mai important o sinteză a două modele culturale (cea central europeană și cea italiană) ce nu putea lua naștere decât într-un spațiu de frontieră precum cel triestin.

Referințe bibliografice:

FURBANK, P.N. 1996: *Italo Svevo. The Man and the Writer*, Londra, Seker and Warburg.

JOYCE, James, 2010: *Ulysses*, with an Introduction by Cedric Watts, Londra, Wordsworth Classics.

MIHĂIEȘ, Mircea, 2016: *Ulysses, 732. Romanul romanului*, Iași, Editura Polirom.

PRICE, Stanley, 2016: *James Joyce and Italo Svevo. The Story of a Friendship*, Dromore, Bantry, Co. Cork, Ireland, Somerville Press.

SOLMI, Sergio, 1929: *Ricordi di Svevo*, Florenza, Solario.

VENEZIANI SVEVO, Livia, 1990: *Memoir of Italo Svevo*, Evanston, Illinois, Northwestern University Press.